

Нікос Лігерос – відомий поет, публіцист, філософ, професор кількох грецьких університетів, визнаний геній, чиї розумові здібності за показником ай-кью перевершують навіть інтелект Ейнштейна. Через останню особливість – він об'єкт посиленої уваги журналістів усього світу. Мені навіть здалося, що він чимось схожий на Сократа в молодості. В останні роки Нікос захопився дослідженнями ґеноциду кількох народів, і зокрема, українського Голодомору. Розмова з ним відбулася в Афінах.

- Дехто вважає, що український Голодомор - це трагічна випадковість, яка сталася внаслідок неврожаю тощо. Що це було насправді, на твою, думку?

- Згідно з Хартією ООН від 1948 року, ґеноцид – це “систематичне винищення людей”. Дехто з дослідників акцентує увагу на понятті “винищення”, однак, на мою думку, головним у цьому словосполученні все-таки є слово “систематичне”. Бо для визначення ґеноциду важливо не лише те, що це був просто злочин, а його масовий характер. Така ознака свідчить, що його вчинено проти людства. До цієї категорії злочинів безумовно слід віднести масові убивства вірмен (1.500.000 жертв) та понтіїців (353.000). По-перше, український Голодомор значно перевершує ці трагедії за кількістю загиблих людей, по-друге, винищення здійснювалося з ініціативи тодішньої влади, про що свідчать численні документи, по-третє, він мав не місцевий, а геополітичний характер. Тож у мене немає жодного сумніву - це ґеноцид, один із найстрашніших і наймасштабніших в історії людства.

- Що відрізняє Голодомор-33-го від ґеноциду інших народів?

- Кожен ґеноцид має своє підґрунтя: расистське, політичне, економічне. В основі ґеноциду українців – політичний фактор. Вони винищувалися задля того, аби захистити ідеологію тодішньої влади. Справа в тім, що комуністичний режим став тоді радикалізуватися. Він не терпів найменшого спротиву та інакомислення. Через це почалися репресії проти старих комуністів. Вивчаючи документи, бачимо, що влада вважала українських селян перешкодою великому соціалістичному механізму, який „продукує щастя та успіх”. Бо вони, селяни, на думку вождів, мали дрібнобуржуазну психологію. Партія Сталіна, яка здійснювала тоді індустріалізацію, здавалося, що ця програма розгортається не досить швидко через пасивний опір українського селянства, котре будучи на той час власником стратегічного продукту – хліба, нібито віддавало його державі неохоче. Це один аспект проблеми. Ось інший. В межах однієї комуністичної системи існують дві альтернативи: влада може вибрати або промисловість, або сільське господарство. Китай вибрав свого часу землю й селян, а СРСР – заводи й робочих. Отже, коли політичний режим обирає геополітичну програму, основу виключно на промисловості, заводах і сталі, селяни автоматично стають зайвими.

А тепер про особливості інструменту вбивства. Вірмен просто вирізували. Понтійців знищували за допомогою кліматичних умов. Їх постійно переселяли у несприятливі для них райони, внаслідок чого вони вимирали від холоду. Тобто в цьому випадку засобом убивства є Холод. Це вишукане, „біле” варварство. Українців теж убивали на основі дуже тонкого садистського задуму. Холоду вони не бояться, бо звикли до нього, ножі й багнети теж проти них не застосуєш, бо час не той. Але є Голод, під час якого люди вмирають ніби самі. Певно, сталінські стратеги діяли як шахісти, котрі знають, що треба бити супротивника в найсильніше місце, там де дислокується Королева. А найсильнішим

місцем українців на той час було зерно. Якщо забрати Королеву і поставити замість неї пішака, то противник опиняється на межі неминучого краху.

— Але чому забирали зерно, а не землю?

— Бо українці краще знали, як вирощувати пшеницю, ніж будь-хто інший. Отже, вигідно було залишити українця обробляти землю і забрати в нього зерно. Це був з позиції тодішньої влади найкращий стратегічний маневр. Сталь Сталіна вироблена з пшениці. Отже, ґеноцид українців – це боротьба пшениці зі сталлю. Серп символізує сталь, яка зрізає колоски. Але то не колоски, а душі українців. Комуністичний режим хвалився, що його сталь найкраща у світі. Але сьогодні доведено, що це не так і в технологічному, і моральному аспектах. Бо сталь, яка була вироблена ціною мільйонів життів – гнила.

— Вражає покірність, із якою українські селяни дозволяли себе винищувати. Може, якби вони опиралися, масштаби цієї трагедії не були б такими великими, а може, й взагалі її не було б?

— З історії ми знаємо, що українці не такі вже й покірні. Але мова йде про нерівну боротьбу. Хоча й жертва проти того, щоб її убивали, її все одно вбивають. Тож навіть, якби селяни опиралися, результат був би той самий, або ще й гірший: влада все одно здійснила б свій задум. Коли йде звичайна збройна боротьба, бій, народ протидіє. Але особливість ґеноциду полягає в тому, що народ зазвичай не розуміє, що відбувається. І не випадково, в Хартії ООН від 1948 року говориться, що ґеноцид ніколи не відбувається в рамках воєнних дій. Згідно з версією видатного дослідника ґеноциду Стантона, ґеноцид має вісім стадій, серед яких - визначення мети, виділення мети, дегуманізація мети, реалізація злочинного задуму (погром, різня, голодомор), його невизнання. Так от: лише на сьомій стадії, коли вже нічого змінити не можна, людина починає усвідомлювати, що з нею відбувається і хто або що спричинило його біду.

— Чому світова спільнота мовчала, коли українців винищували?

— Бо про це майже ніхто знав. З'являлися в окремих країнах публікації, але їх було дуже мало для того, щоб сформувалася світова громадська думка. Закритість – одна з особливостей будь-якого ґеноциду. Його винуватці роблять все, аби інформація про масові вбивства не вийшла назовні. Ґеноцид ніколи не відбувається поблизу кордонів. Удар, зазвичай, завдається в центрі. Тож, коли за кордоном і стає щось відомо, то на цей час чорну справу вже зроблено. Ґеноцид вірмен почався з 1896 року, а скінчився 1923-го. Ще в 1878 році на симпозіумі в Берліні один англієць написав Бісмарку, що вірменам загрожує небезпека, на що німецький лідер відповів: “Дрібниці”. Цього листа було опубліковано в Європі 1919 року, але ніхто на звернув на нього увагу, бо це був голос волаючого в пустелі. Та навіть, коли ґеноцид відбувся, дуже важко встановити його масштаби й причини, бо після нього майже не залишається свідків, бо вимирають цілі села, регіони. В Україні влада знищила також організаторів ґеноциду. Тобто лишаються лише тіні і сліди. Щоправда, є люди, яким пощастило врятуватися. Але пам'ять про ґеноцид наскільки страшна й важка, що ці люди втомлюються носити цю ношу, тож намагаються її позбутися. Це на руку організаторам злочину. Восьма стадія ґеноциду – забуття і невизнання. Це - ґеноцид пам'яті. Жертви ґеноциду не мають права і на життя, і на смерть. За версією злочинців, ці люди ніколи не жили, і ніколи не вмирали. І тому, коли ми вимагаємо визнання, потрібно пройти слідами всіх восьми стадій. Коли в Греції хтось вмирає, його друзі кажуть: “Живімо, щоб його пам'ятати”. Але якщо стирається пам'ять, для чого жити?

— Декому, здається, що тема канібалізму під час Голодомору ображає, завдає болю, сприяє депресії нації. Може, дійсно краще про це забути?

— Справа в тім, що цього забути не можна, хоч би й хотів. Це треба пережити. Бо, коли про це мовчиш, і тобі самому, і всьому світові здається, що винний ти. Коли говориш

вголос, всі розуміють, що винний інший, той, хто організував цей голод, хто хотів принизити українців, довести їм, що вони – нелюди, канібали. Хоча насправді нелюдами і людоджерами були ті, хто позбавив українських селян хліба. Людині, яка випустила свій біль назовні легше з ним справитися. Це, як жінка, котра стала жертвою зґвалтування: поки мовчить, доти й страждає. Часто це стає причинною нервових розладів, які призводять до самогубств. Одне слово, мовчати не можна. Коли говоримо правду, то очищаємося. Ніхто не народжується жертвою. Але треба усвідомити, що ти був нею, щоб піти вперед. Це і є усвідомленням хвороби. Ми це використовуємо в психології, коли проводимо терапію депресії. За теорією Аарона Бека, хворий має зрозуміти, що він є хворий. Йому це треба пояснити. Коли він зрозуміє, зможе сприйняти і терапію. Судячи з того, як важко проходило у вашому парламенті питання про визнання Голодомору ґеноцидом українського народу, не всі українці зараз займаються лікуванням хвороби безпам'ятства.

—Ви, вочевидь, добре знаєте, що робили вірмени, понтійці, євреї, аби добитися визнання та подолання наслідків їхнього ґеноциду. Скільки іще нам іти, щоб теж досягти такого результату?

—Як на мене Україна й так дуже швидко просувається до цієї мети. Але досвід народів, які теж постраждали від ґеноциду, вивчати все ж треба. Вони зуміли у повній мірі використати потенціал своїх закордонних діаспор. Для прикладу, звернуся до вірмен. Найбільшої біди зазнала західна Вірменія, яка належить сьогодні Туреччині. Східна Вірменія постраждала найменше. Отже діаспорні вірмени знають про ґеноцид набагато більше, ніж ті, що живуть у сучасній (східній) Вірменії. У вас це, може, трохи й не так. Але я помітив, що українська діаспора дуже тонко відчуває біль людей, які живуть в материнській країні. Громадяни України за численними соціально-економічними негараздами іноді забувають про духовне. Їх дратує, що посадовці, які ці проблеми не хочуть розв'язувати, просторікують про Голодомор. Діаспора ж більш-менш економічно незалежна, до того ж вільна від вітчизняних бюрократів, тому активно займається цією темою. Це, можна сказати, добровільні посланці України за кордоном, які пропагують її історію та культуру.

В процедурі виправлення історичної несправедливості найбільш результативними виявилися євреї, бо добилися всесвітнього визнання свого Голокосту, а також відшкодування. Наприклад, якщо якийсь німець має картину якогось єврея, який загинув при Голокості, або вона зберігається в якомусь музеї, картина має бути повернена в Ізраїль. Грецькі понтійці, вірмени та євреї добилися також відображення їхніх трагедій у підручниках історії європейських країн. Загалом, процедура виправлення мала би починатися від ООН, яка б оголошувала визнання і всю подальшу процедуру відповідно. Якщо ж країна, яка вчинила ґеноцид, не визнає свій злочин, мусимо йти через стадії малого визнання кожною окремою країною.

- **А як бути з Радянським Союзом, якого вже не існує?**

- Росія є правонаступницею СРСР. Це абсолютно аналогічно з Туреччиною. Відповідальною за ґеноцид вірмен є Османська імперія, наступницею якої є нова Туреччина. Якщо якась країна вважає себе правонаступницею, вона повинна визнати злочини свого попередника. Таким чином вона заявляє про зміну своєї політики. Так сталося у випадку з Німеччиною. Рано чи пізно визнає Голодомор і Росія. Це питання часу. Треба взяти до уваги, що нацистський режим припинив існування в 1945 р., тоді як радянський проіснував до 1989-го.

—Які джерела Ви використовуєте в своїх дослідженнях?

—Документи СБУ, партії та тодішнього уряду СРСР, судові рішення. Зазвичай, вибираю документи російською мовою, як найбільш достовірні, не вражені почуттями. Так, як в

ґеноциді вірмен досліджуємо турецькі джерела, а не вірменські. Справа не в тому, щоб бути правим, а щоб не могли тебе вдарити. Наприклад, коли маєш підписаний і затверджений документ радянського політбюро, ніхто не може закинути тобі, що його не існує. Але коли цей документ українською мовою, тобі можуть сказати, що він перекручений. Коли використовуєш українську, потрібно підтвердити, що це оригінал, а коли використовуєш російську – це офіційна мова системи. Дуже допомагають статті французької дослідниці українського походження Ґені Кузен, але я на них не посилаюсь.

—На Вашу думку, боротьба між пшеницею і сталлю продовжується?

—Так, але сталь не переможе. Бо пшениця – жива, а сталь мертва. Так, пшениця може померти, але, може, й воскреснути. Всі повинні зрозуміти: поки існує ґеноцид пам'яті, продовжується ґеноцид народу. Відродження пам'яті дасть вам енергію руху вперед, гідність великого народу.

Розмову вів

Заслужений журналіст України,

редактор газети «Сільські вісті»

Олександр КАРПЕНКО.